

LIBRIS

We know
books

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, sector 6
cod poștal 060269, România

Difuzare / distribuție carte: 021 348 14 74

0733 131 145, 0728 084 802

e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: 021 348 14 74

0728 084 802, 0733 131 145

e-mail: contact@edituraeikon.ro

web: www.librariaeikon.ro, www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de

Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ȘTEFĂNESCU, DORIN

Cum e posibil : dincolo de aporiile onto-teologice : Macarie

Egipteanul și Diadoh al Foticeii / Dorin Ștefănescu. - București :

Eikon, 2025

ISBN 978-606-49-1543-6

2

Coperta: Galla Placidia, Ravenna

DTP: Valerian Susan

Editor: Valentin Ajder

DORIN ȘTEFĂNESCU

CUM E POSIBIL

DINCOLO DE APORIILE ONTO-TEOLOGICE

MACARIE EGIPTEANUL ȘI DIADOH AL FOTICEII

E I K O N

București, 2025

CUPRINS

Notă introductivă.....	7
CUNOAȘTEREA SAU GUSTUL ADEVĂRULUI	
ÎN OMILIILE MACARIENE	11
O gândire fără gânduri	13
Posibilul aducerii la cunoaștere	25
Credință și iubire întru gustare și simțire	41
Lucrarea harului și cele două firi.....	52
Văzut în chip nevăzut.....	67
Lumina cunoașterii arhiposibilului	77
DIADOH AL FOTICEII ȘI	
FUNCȚIA TEOGNOSICĂ A IUBIRII.....	89
Puterea de mișcare spre bine	91
Calea cunoașterii nesfârșite	100
În lumina unui dar supralumesc	107
Con-simțirea ca dăruire-primire	120
A iubi prin iubirea Altuia.....	129
Repere bibliografice	139

**CUNOAȘTEREA SAU
GUSTUL ADEVĂRULUI ÎN
OMILIILE MACARIENE**

„De nimeni nu poate fi cuprins și cunoscut
Dumnezeu, afară de cei ce L-au gustat”.

Sf. Macarie Egipteanul

O GÂNDIRE FĂRĂ GÂNDURI

La fel ca și alți reprezentanți ai misticii bizantine, Sf. Macarie Egipteanul afirmă imposibilitatea cunoașterii de către minte a naturii lui Dumnezeu, reluând un loc comun al reflecției teologice. Dacă „Domnul este nemărginit și nu poate fi cuprins cu mintea”,¹ înseamnă că mărginirea intelectului definește actul unei comprehensiuni care nu se exercită decât în orizontul cuprinderii pe care ea însăși și-o dă spre descoperire și însușire. Nu prezența reală a divinului, ca manifestare a esenței transcendente, este înțeleasă pe această cale, ci proiecția pe care mintea o expune de la sine ca proces cognitiv ce își pune în vedere ceea ce el

¹ *Omilia XXVI*, 17, în *Omiliile duhovnicești*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1992, p. 210. Menționăm că, pe alocuri, am modificat puțin traducerea, consultând și versiunea mai recentă, din 2010, aparținând aceluiași traducător, Pr. prof. dr. Constantin Cornișescu. Cu excepția celor șapte omilii nenumerate (menționate prin titlu), care se adaugă celor 50, vom nota doar numărul roman al omiliei respective și pe cel arab al părții componente. Atunci când vom considera oportun, vom completa pasajele citate din *Omiliile (colecția II)*, cu unele, nereluate acolo, din *colecția I (Cuvinte ascetice și epistole, 2 vol., Doxologia, Iași, 2017)*, folosind siglele CA 1, respectiv CA 2, și din *colecția III (21 de Cuvântări despre mântuire, Anastasia, București, 2001)*, cu sigla CM. În ceea ce privește metoda de abordare a textelor macariene, subscriem celor spuse de Părintele Iustin Popovici, potrivit căruia „tot ce relatăm aici nu este decât traducerea într-un limbaj filosofic a experienței mistice și a cunoașterii proprii Sfântului Macarie” (*La Personne et la Connaissance selon Saint Macaire d'Égypte*, în Père Justin Popovitch, *Les voies de la connaissance de Dieu, L'Âge d'Homme, Lausanne, 1998*, p. 50).

însuși își propune. Dar, se adaugă de îndată, „de nimeni nu poate fi cuprins și cunoscut Dumnezeu, afară de cei L-au gustat”.² Este trăsătura distinctivă, dominantă a *Omiliilor* macariene, care nu interzic cunoașterea lui Dumnezeu, ca și cum cogniția ar fi prohibită, actul ei echivalând cu ecranarea transcendenței. Dimpotrivă, nemărginirea divină își face loc în cuprinsul mărginit al minții, oferindu-se cunoașterii care o *gustă*, ia act de necuprinsul pe care îl *simte* în propriul cuprins. Gnoseologia macariană se întemeiază întru totul pe acest tainic gust al adevărului care vine în minte, luminând-o lăuntric. Vom examina în continuare modul în care acest proces se realizează efectiv, urmând etape și poposind în locurile predilecte ale unor nuanțe revelatoare.

Cum procedează mintea atunci când se confruntă cu taina divinului ca o de neocolit prezență transcendentă? O imanentizează de îndată amputându-i orizontul transcendent, punând în paranteză tot ce transgresează capacitatea ei de cuprindere și de cunoaștere. Atunci Dumnezeu vine în minte ca idee, conglomerat de gânduri care, departe de a cristaliza într-un singur gând înălțător, luminat haric, vorbesc despre Dumnezeu *ca și cum* L-ar cunoaște, *ca și cum* El însuși s-ar afla în miezul acestor cugetări. Atât timp cât aceste gânduri rătăcitoare pun stăpânire pe minte, Dumnezeu e absent, sufletul fiind lăsat pradă răului ce impune diviziunea și fragmentarea, lipsa de unitate. „Se cuvine, deci, ca toată lupta omului să se dea față de cugete; să suprimă (omul) pădurea gândurilor rele care îl înconjoară (...), să nu se lase în voia cugetelor, ci adunându-le de pretutindeni, să le deosebească pe cele firești de cele rele”.³ Să reținem actul acestei dificile

² XXVI, 17, p. 210.

³ VI, 3, p. 122.

distincții, aspect asupra căruia vom reveni. Să subliniem deocamdată, în registru hamartiologic, virajul indus de păcat dinspre teocentrism spre antropocentrism, laolaltă cu starea conflictuală pe care o întrețin gândurile risipitoare de adevăr, rătăcirea minții pe toate drumurile lumii răvășite, dintre care niciunul nu duce la Dumnezeu. Nu duce întrucât nu aduce vreun zvon sau vreo urmă luminoasă în care s-ar putea întrezări – specular – forma chipului divin. Iar aceasta „pentru că gândurile la cele lumești atrag mintea spre cele pământești și stricăcioase și nu-i îngăduie să iubească pe Dumnezeu sau să-și amintească de El”.⁴ Lumea păcatului este lumea pământului lăsat în voia lui, în care nimic nu cheamă spre Dumnezeu, iar gândurile care rămân captive în acest deșert al iubirii sunt cele ce își exhibă necunoașterea, vălul ce întunecă perspectiva.

Drept urmare, în dispersia gândurilor, nimic din ce este sus nu face imagine jos, nimic de dincolo nu răzbate dincoace. Omul lăuntric, spune Sf. Macarie, este rănit și întunecat, la fel cu „mintea care conduce și privește către Dumnezeu”, ochii privind de-acum „către cele rele și către patimi, rămânând închiși față de bunurile cerești”.⁵ O minte aplecată,

⁴ XV, 15, p. 157. „Gândurile sufletului s-au risipit (departe) de iubirea lui Dumnezeu, (s-au îndreptat) spre acest veac și s-au amestecat cu gânduri trupești și pământești” (XXIV, 2, p. 198). De observat distincția stabilită de Sf. Macarie între o minte care urcă spre cer pe calea gândurilor curate și alta care rămâne captivă în orizontul limitat al trupescului și pământescului, una verticală, iar alta orizontală, „rațiunea duhovnicească” și cea trupească (cf. CM, III, B 1, p. 8).

⁵ XX, 4, p. 192. De menționat că acțiunea gândurilor înconjurătoare reprezintă de fapt manifestarea în exterior a interiorului corupt, întunecarea ca reflectare reciprocă a negativului, caz în care sufletul și mintea întunecate sunt „înconjurare de un întuneric adânc” (*Cuvânt despre libertatea minții*, 1, p. 337). „Puterea (cea rea) stă aproape și înconjoară mintea cea nouratică, întocmai ca un abur fin” (*Cuvânt despre iubire*, 12, p. 328).

trasă în jos de gândurile ce o macină, sorbind pe nesățurate din „izvorul cel necurat al cugetelor sufletului”.⁶ Rezultă din cele spuse că gândurile atrase spre răul ce întunecă lumea și maculează mintea trebuie tăiate din rădăcină, smulse din pământul păcatului care le otrăvește. Sunt gânduri deviate, răsucite și întoarse împotriva lui Dumnezeu, cunoașterea însăși a celor suprafirești fiind nu doar pervertită, ci și pusă în imposibilitatea de a se împărtăși din binele dăruit. Revenim cu acest prilej la importanța crucială a deosebirii dintre gândurile firești, potrivit naturii sădite în om, și cele nefirești, contra naturii. Paradoxul ce subîntinde această hotărâtoare despărțire constă în faptul că natura umană este capabilă de cunoașterea celor supranaturale, a suprafirescului ce nu contrazice firea, ci își face sălaș în miezul adânc al acesteia. De primă importanță este aici deosebirea gândurilor, adică discernământul (*diakrisis*) în stare să distingă – cu o măsură infinitezimală adesea – grâul de neghină, binele de rău. Omul „ca la ochi trebuie să ia aminte la (puterea) de discernământ”, o putere a bune și clarei vederi, trebuind, „mai înainte de toate, să arate grijă de partea rațională care discernă și care conduce sufletul”.⁷ Este un levier etic operat de justa înțelegere, o pârghie gnoseologică decisivă, cunoașterea atârând de această ridicare la nivel, mintea (și sufletul în întregul lui) având nevoie „de mult discernământ pentru a ajunge la o cunoaștere desăvârșită”.⁸

⁶ XX, 5, p. 192. O minte grea, împovărată, căci „lucrul pe care-l iubește omul în viața pământească, acela îi îngreunează mintea, îl copleșește, îl trage oarecum în jos și nu-l lasă să se ridice”, aceasta este „mintea aplecată (spre cele pământești)” (*Cuvânt despre răbdare și discernământ*, 25, p. 313). Cf. Tit 1, 15.

⁷ *Cuvânt despre înălțarea minții*, 3, p. 316.

⁸ *Ibidem*, 14, p. 321.

Ceea ce înseamnă a discerne pentru a cunoaște, și nu orice, ci *posibilul* însuși, nemăsurabilul în măsura lărgită a minții, în măsura în care mintea este primitoare a darului haric. „Pentru că lucrul ce se dă în dar nu se măsoară și nu este după măsura slăbiciunii (firii omenești)”,⁹ adică donația nemăsurată a harului nu intră în măsura firii slabe, mărginită și neprimitoare, ci este pe măsura unei firi întărite în credință și iubire, în limpezimea unui discernământ fără echivoc. Se realizează astfel două acte corelative: pe de o parte, libertatea alegerii, căci nimic nu constrânge la primirea darului, harul lăsându-ne „libertatea de discernământ și de alegere”, conform liberului arbitru.¹⁰ Pe de altă parte, dacă „stă în firea omului să aleagă între bine și rău”,¹¹ firea care alege bine este adâncită și lărgită de binele ales, urcându-și măsura la nemăsura acestuia.¹² Situație în care binele se „face” pe măsura sufletului bun, alegător al binelui și, prin urmare, ales de bine, creat pentru a fi înălțat. Dumnezeu „l-a făcut să crească (până) la măsura Sa. Că El îl întinde și îl lărgeste la nesfârșit, îl face să crească fără măsură (...), până ce ajunge la măsura desăvârșită a dragostei Lui”.¹³ Iată actul discernământului, care stă în puterea omului, însă este o putere dăruită haric, binele cunoscut întinzând gândurile spre singurul orizont care le e și izvorul. În această supremă *extensio*, suprafirescul își află un loc firesc, transpare – la vedere, în plină lumină – abia în despărțirea firescului de nefiresc, la

⁹ XXXVII, 7, p. 217.

¹⁰ *Cuvânt despre libertatea minții*, 3, p. 337.

¹¹ *Ibidem*, p. 338.

¹² Căci „sufletul are prin fire înclinație spre cele bune”, cele bune insuflându-i „cunoștința adevărului” (*Marea epistolă*, 1, 1, în CA 1, I, p. 67). Este calea pe care o urmează „toate sufletele care au alegerea cea bună” (CA 1, II, 3, 21, p. 133), „calea dreptății” (*Matei* 21, 32).

¹³ XLVII, 17, p. 276.

fel cum supranaturalul – nemăsurabilul necuprinsului – se așază în măsura extinsă a naturii, infinitul în sălașul finitului, Dumnezeu „odihnindu-Se în vasul sufletului”.¹⁴

Cumpănirea contrariilor, punerea lor în balanța discernământului prin care partea rațională a sufletului (conform distincției platoniciene¹⁵) le judecă și le măsoară, alegând în cunoștința de cauză, așază mintea într-un raport nemijlocit cu dumnezeirea.¹⁶ În această situație fastă, „tronul Dumnezeirii este mintea, iar tronul minții sunt Dumnezeirea și Duhul”, gândurile fiind supuse și integrate acestui suprem „așezământ”, întrucât „Duhul Sfânt șade pe tronul gândurilor”.¹⁷ Aici gândurile nu sunt doar strunite, ci și convertite, adunate într-un singur mare gând, astfel încât mintea să fie cu gândul numai la Dumnezeu, iar „sufletul, adunându-și gândurile, devine biserică a lui Dumnezeu”.¹⁸ Adunarea gândurilor răzlețite într-un unic mănunchi de gând înalt reprezintă un act de răsucire a lor în sus, înrădăcinate nu în pământul păcatului, ci în pământul făgăduit al cerului, pe care doar

¹⁴ IX, 11, p. 132. „Duhul cel dumnezeiesc și ceresc sălășluiește în minte” (XXVI, 23, p. 212).

¹⁵ Cf. *Republica*, 439 d. „Mintea este vizitiul care pregătește carul de luptă al sufletului și ține în frâu gândurile” (XL, 5, p. 253). Imagine ce sugerează un alt loc platonician, cf. *Phaidros*, 253 d – 254 e.

¹⁶ Prin „facultatea judecării și a discernământului care se află în suflet”, mintea este „un adversar pe măsura păcatului, (în stare) să se opună și să respingă cugetele (cele rele)”, „în stare să reziste” (IV, 1; III, 5; 6, p. 98). Aceasta întrucât și „puterea potrivnică (omului) este (de natură) mentală” (XV, 48, p. 169).

¹⁷ VI, 5; 7, p. 123.

¹⁸ XII, 15, p. 147. Aceasta este ținta predilectă a vrăjmașului care încearcă să mențină risipirea gândurilor, a celor necurate, zădărniciind adunarea lor în gândul în care sălășluiește Dumnezeu, adică „să poată smulge din mintea noastră gândul și iubirea față de Dumnezeu” (*Cuvânt despre paza inimii*, 3, p. 283).

ochiul minții îl vede.¹⁹ Multiplicitatea rătăcitoare este diversitate în dispersie; ea trebuie legată în buchetul aceluiași sens, adusă la unitate, în uni(di)versul dumnezeirii, așa cum în mintea adamică, rătăcită prin căderea în păcat, gândurile „sunt felurite, însă Duhul, venind în inimă, face un singur gând și o singură inimă. Pentru că atât cele de sus, cât și cele de jos, de un singur Dumnezeu sunt conduse”.²⁰ Dumnezeu este unitate și unicitate, Unul care prin Duhul strânge gândurile în inimă,²¹ ca mintea adunată să cuprindă în sine tot necuprinsul, întregul formei de manifestare a divinului, ea însăși devenind uni-formă, reflectare în jos a ceea ce este sus, astfel încât – pentru ca ce este sus să fie și jos – totul să se resitueze cu josul în sus.²²

În acest context, Sf. Macarie face trimitere la locul evanghelic ce subliniază cu tărie necesitatea nașterii de sus,²³ căci înrădăcinarea în pământul ceresc înseamnă o nouă ivire a făpturii în lumea convertită, văzută cu alți ochi, o radicală *renovatio*, adevăratul fapt-de-a-fi care dă temei și sens apariției. Ca atare, trebuie schimbat „cugetul de la felul trupesc de a cugeta, la felul ceresc”.²⁴ Sufletul, spune Sf. Macarie, care nu s-a născut de la Duhul, „este, prin gândurile și cugetul său, în

¹⁹ Mintea fiind „ochiul sufletului” (*ibidem*, 6, p. 284), ea „începe să se înalțe la înălțime și să caute cele mai înalte și să înainteze în acestea”, „șezând la înălțime pe tron liniștit, privind către Dumnezeu” (CA 2, LIII, 2, 7; LXII, 3, pp. 269, 339).

²⁰ XXXII, 3, p. 237. Cf. XXXI, 2, p. 233.

²¹ „Pentru că acolo (în inimă) este mintea și toate cugetele sufletului” (XV, 20, p. 159).

²² „Cugetați cele de sus, nu cele de pe pământ” (Col. 3, 2).

²³ Cf. *Ioan* 3, 3-7.

²⁴ XXXII, 7, pp. 238-239. „Aceia însă care nu au nașterea de sus vor să pună acoperiș casei, fără să aibă temelie”, neîntemeindu-și astfel cugetarea în cele de sus, în „noul pământ al luminii și noul cer al Duhului” (CM, VI, B 2; XII, G 1, pp. 18, 37).

întregime pe pământ, întins până la marginile lui. Dar când se va învrednici să se nască din Duhul și să intre în comuniune cu El, își adună toate gândurile și, avându-le cu el, intră la Domnul, în sălașul Său din ceruri (...) și toate cugetele lui devin cerești, curate și sfinte”.²⁵ De subliniat diferența dintre gândurile întinse până la margini, pe o suprafață plană, fără adâncime și înălțime, pe care se istovesc fără rod, și cele ce se află pretutindeni în adâncul și în înaltul creației. Atât timp cât sunt pe pământ, natura lor împărtășindu-se din cea pământescă, ele se află într-o întindere mărginită, acoperind în împrăștiere și falsă lărgire (*distentio animi*) pseudo-sensurile orizontale, fără orizont. Dimpotrivă, în privința sufletului întins crucial în plinătatea tuturor sensurilor, „cugetul său lăuntric atât se lărgiște, încât este pretutindeni”.²⁶ Dar vectorul care le conferă verticalitate este mai cu seamă adunarea de jos în sus, imprimându-le avântul și intenția, concentrarea în adevăr, în-tinderea și ex-tinderea spre împlinirea în el (*intentio* și *extensio*), orientându-se spre orient ca înspre propria lor origine (și aici, într-adevăr, *oriens* este *origo*).²⁷ Este procesul prin care sufletul află în el „cugete curate și dumnezeiești”. După cum se poate lesne observa, doar gândurile curate pot fi

²⁵ XLIX, 3, p. 279.

²⁶ XLVI, 4, p. 269. Dumnezeu „lărgiște și întinde gândurile minții lui până la lungimea, lățimea, adâncurile și înălțimea a toată creația, văzută și nevăzută” (*ibidem*, 5). Cf. *Efes*. 3, 18.

²⁷ „Uitând cele ce sunt în urma mea, și tinzând către cele dinainte, alerg la țintă, la răsplata chemării de sus, a lui Dumnezeu, întru Hristos Iisus” (*Fil.* 3, 14). „Nu împrăștiat, ci concentrat, «nu potrivit împrăștierei», ci «potrivit concentrării tind spre răsplata chemării de sus, unde să aud glasul laudei și să contemplan desfătarea Ta», care nici nu vine, nici nu trece” (Sf. Augustin, *Confessiones*, XI, 29, 39). „În concluzie, *intentio* este partea cea mai sigură pentru cel care caută, până vom ajunge să punem stăpânire pe lucrul către care tindem și ne *extindem prin extracție*” (Sf. Augustin, *De Trinitate*, IX, 1, 1).

adunate, re-culese, eliberate de centrul de greutate pământesc și înălțate spre cer.²⁸ Sunt „gândurile cele înalte” care consună armonios atingând „corzile duhovnicești ale sufletului”, astfel încât sufletul „să nu se lase furat sau mânat de gânduri”, ci să fie concentrat în sus, iar mintea „ațintită către Dumnezeu”.²⁹

Curățare, adunare, concentrare – acestea sunt actele înălțătoare care deschid orizontul, fac posibilă calea cunoașterii. Ca atare, „să ne curățim de orice gând și de orice cuget care se ridică împotriva cunoașterii lui Dumnezeu”.³⁰ Nu e o pledoarie împotriva cogitației, ca și cum în fața lui Dumnezeu nu ar mai fi nimic de gândit, ceea ce ar justifica un agnosticism absolut. În schimb, nimic care să pună pe gânduri, să dea de gândit în termenii raționalității reductive, logic disociative. Omul duhovnicesc „este părtaș la o altă rațiune și la o altă înțelepciune, deosebită de cea a lumii acesteia”.³¹ Ceea ce este filtrat prin discernământ este întru puțină lepădării de gândurile potrivnice și a înălțării minții la cele superioare. Gândurile nu sunt strivite, zdrobite și anihilate, ci strunite și convertite spre bine, stare în care ele devin slujitoare ale binelui dumnezeiesc, „că toată plăcerea și slujirea (lui Dumnezeu) ține de gânduri”, gânduri ce răsar în mintea luminată care gândește așa cum slujește. E un mod de cunoaștere a gândirii care îl are deja la sine pe Cel căutat,

²⁸ „Curăția minții, aceasta este desăvârșirea” (*Cuvânt despre înălțarea minții*, 20, p. 323). Mintea curată este mintea liberă, neîmpovărată, în care „nu mai stăruie niciun cuget pământesc”, preocupată „doar de cele cerești și mai presus de fire” (*Cuvânt despre iubire*, 8, p. 327).

²⁹ XLVII, 14; XXXIII, 1, pp. 274, 240. „Mintea ațintită spre iubirea lui Hristos” (XLV, 1, p. 264). Este, de altfel, și sensul eliberării de cele pământesci, pentru ca mintea „să se poată dedica unui singur scop” (IX, 10, p. 131).

³⁰ *Cuvânt despre libertatea minții*, 7, p. 339. Cf. 2 Cor. 10, 5.

³¹ *Cuvânt despre iubire*, 23, p. 332. Cf. 1 Cor. 2, 6-7.